

ESKİŞEHİR'DE KIRIM TATARLARI

Diaspora, Kültürel Miras ve Kimlik

Editör:Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu

ESKİŞEHİR TEPEBAŞI BELEDİYESİ

ESKİŞEHİR'DE KIRIM TATARLARI

Diaspora, Kültürel Miras ve Kimlik

Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayınları 1.Baskı
Ekim 2016

ISBN:978-605-66332-3-2

ESKİŞEHİR'DE KIRIM TATARLARI

Diaspora, Kültürel Miras ve Kimlik

Editör:Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayınları
Eskişehir – 2016

Bu kitap, TÜBİTAK tarafından 114K112 Numaralı "*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Kırım Tatar Geleneksel Halk Kültürünün Tespiti ve İncelenmesi: Eskişehir Örneği*" adlı TÜBİTAK SOBAG 1001 Projesi kapsamında desteklenmiştir.

Kırım Tatarlarının, Eskişehir'in kent kültürü içinde çok özellikli bir yeri vardır. Folklorik değerleri, dilleri, gelenek ve görenekleriyle bu kentin en önemli zenginliklerinden biridir.

Tatar ailelerinin ilk kez 1828-1829 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra Eskişehir'e gönderildiklerini biliyoruz. Sonraki zamanlarda, farklı tarihlere denk gelen göçlerle sayıları giderek artmıştır.

Osmanlı toplumu üzerinde, olumlu yönde 'değiştirici' bir rol oynayan bu göçlerle, ekim alanlarının gelişmesi ve ileri düzeyde tarımın yapılabilir olması sağlanmıştır.

Bu kitapta yer alan yazılar, Kırım Tatarlarının; kimlikleri, kültürleri ve dillerine ilişkin pek çok aydınlatıcı bilgi ve belgeyi bir araya getirmektedir.

Kitaba emeği geçenleri kutluyor; saygı, sevgi ve kardeşlikle selamlıyorum.

Dt. Ahmet ATAÇ
Tepebaşı Belediye Başkan

İÇİNDEKİLER

İçindekiler i
Önsöz iii
Kırım'daki Folklor Çalışmalarının Bugünü ve Geleceği Üzerine - *Mehmet Açа* 1
Tehlikedeki Diller, Dil Ölümü ve Kırım Tatarcası - *Ülkü Çelik Şavk* 15
Diaspora Kavramı Üzerine - *Fırat Yaldız* 29
Kırım Tatar Ritüeli Tepreş Örneğinde Diasporik Toplumlarda Müzik ve Kimlik İlişkisi - *İlhan Ersoy* 49
Kırım Tatar Türkiye Diasporası İçinde Eskişehir Teşkilatlarının Rolü ve Kırım İçin Ortak Akıl Çalıştayı - *Nuri Kavak* 65
Aynı Kültürel Kimlik İçinde Öteki: Eskişehir Kırım Tatarları ve Nogaylar Örneği - *Tugba Gönel Sönmez* 75
Türksoy'un Düzenlediği Somut Olmayan Kültürel Miras Seminerleri ve Kırım Tatarları - *Metin Ekici* 87
Eskişehir'de Yaşayan Kırım Tatarlarında Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kimlik İlişkisi - *Mehmet Ali Yolcu* 99
Müzeler, Diasporalar ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği - *Mehmet Emin Dede* 113
Göç, Kültür ve Kimlik Kapsamında Eskişehir Kırım Tatarları Çalıştayı Üzerine Düşünceler - *M. Emin Yıldızlı* 127

ÖNSÖZ

Kimlik tanımları etrafında yapılan tartışmalarda referans olarak kullanılan kavramlardan biri de kültür kavramıdır. Bu noktada kültürel mirasa ilişkin yaklaşımların doğru bir biçimde ele alınması, kavramsal arka planın derinlemesine okunması ve kendine özgü yaşam deneyimine sahip topluluklarda kültürel mirasın ana unsura yaptığı katkıların tespit edilmesi gerekmektedir.

Rusların Kırım'ı 1783'te işgal etmesiyle belli aralıklarla Anadolu'ya göç eden Kırım Tatarları burada çeşitli sivil toplum kuruluşları etrafında bir diaspora kimliği oluşturmuşlar ve siyasal, kültürel, folklorik vb. sahalarda Kırım Tatar kültürünü yaşatmaya çalışmışlardır. Türkiye'deki Kırım Tatarlarının en yoğun yaşadığı illerin başında Eskişehir gelmektedir. Hem il merkezinde hem de ilçe ve köylerde önemli oranda Kırım Tatar nüfusu mevcuttur. Eskişehir kent merkezinde yoğun bir şekilde yaşayan Kırım Tatar nüfusunun kent dokusuna etkileri gözle görülür haldedir. Bu nedenle kitapta yer alan makaleler büyük oranda Eskişehir özelinde Kırım Tatarlarına odaklanmıştır.

Kitapta yer alan makalelerin değerli yazarlarına, kitabın basım aşamasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Metin Gündoğdu'ya ve kitabın basımını üstlenen Tepebaşı Belediyesi'ne Başkan Sayın Ahmet Ataç şahsında teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU
Editör
Nevşehir / 2016

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN KIRIM TATARLARINDA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE KİMLİK İLİŞKİSİ*

*Mehmet Ali YOLCU**

Öz

Modern dünyada çok hızlı bir şekilde tek tip yaşam tarzlarının küreselleşme tarafından dayatılması yerel kültürlerin korunması gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir. "Yerel kültürler" tanımının içine mutlak bir biçimde "diasporik topluluklar"ın da dahil edilmesi gerekliliği, folklor çalışmaları açısından önem kazanmaktadır. "Yaşayan kültürel miras" olarak da adlandırılan somut olmayan kültürel miras, temel itibarıyla kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamalar, bilgiler, öğretiler ve beceriler bütünüdür. Kültürün yapı taşlarından biri olan somut olmayan kültürel miras topluluklar arasındaki bütünleşik bağların da oluşmasını sağlamaktadır. Tüm bunlar, toplulukların aidiyet ve devamlılık duygularını oluşturduğu gibi, toplulukların doğal ve sosyal çevreyle kaynaşmasını ve entegrasyonunu da meydana getirmektedir. Bu noktada Türkiye'deki Kırım Tatarlarına bir diasporik topluluk olarak bakıldığında kendilerine ait kültürel miraslarının hem topluluk içinde aidiyet ve devamlılık duygusunu sağladığı hem de anavatanla bağların sürdürülmesinin önünü açtığı görülmüştür. Kısacası, diaspora kimliğini pekiştiren unsurların başında topluluğun somut olmayan kültürel mirası gelmektedir, denilebilir.

Türkiye'de şimdiye kadar yapılan SOKÜM çalışmaları, ağırlıklı olarak iller bazında gerçekleşmiş (Ankara, Bursa, Eskişehir vb.) ve bu çalışmalar illerin özerk kimlik birikimlerinin toplu bir kataloglamasını yapmaktan öteye geçememiştir. Bu çalışmanın bitiminde ortaya çıkacağı öngörülen sonuçları yukarıda sözü edilen diğer

---

* Bu makale, 11.12.2015 tarihinde Eskişehir'de yapılan "*Göç, Kültür ve Kimlik Kapsamında Eskişehir Kırım Tatarları Çalıştayı*"nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir/Türkiye.

akademik sonuçlardan ayıracak nokta, SOKÜM bağlamında diasporik topluluklarda kültür taşıyıcılarının diaspora kültürünü ne şekilde yaşattığı, değişim ve dönüşümünün senkronik ve diyakronik olarak yaşatma biçimleri ve kültürel mirasın anavatandan geliş sürecinde ve yerleşilen topraklarda ne ölçüde yaşatıldığı ile entegrasyon sürecinde bu mirasın katkılarının ne olduğu üzerine bir perspektif ve kavramsallaştırma geliştirecek olmasıdır.

Giriş

Anadolu'ya göç eden Kırım Tatarları burada çeşitli sivil toplum kuruluşları etrafında bir diaspora kimliği oluşturmuşlar ve siyasal, kültürel, folklorik vb. sahalarda Kırım Tatar kültürünü yaşatmaya çalışmışlardır. Türkiye'deki Kırım Tatarlarının en yoğun yaşadığı illerin başında Eskişehir gelmektedir. Hem il merkezinde hem de ilçe ve köylerde önemli oranda Kırım Tatar nüfusu mevcuttur.

Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarının köy yerleşimleri, genelde düz/ova arazilerde yer aldığı ve Eskişehir merkezinin doğusunda yoğunlaştıkları görülmüştür. Merkez ilçe olan Odunpazarı ve Tepebaşı'na bağlı Boyacıoğlu, Gökdere, Kalkanlı, Karaçay, Karaçobanpınarı ve Kireçköy; Alpu'ya bağlı Aktepe, Çardakbaşı, Çukurhisar, Esence, Fevziye, Gökçeoğlu, Güroluk, Güneli, Işıkören, Uyuzhamam, Yeşildon; Beylikova ilçesine bağlı; İkipınar ve Sultaniye; Çifteler ilçesine bağlı Hayriye, Ilıcabaşı, Yıldızören ve Zaferhamit; Mahmudiye ilçesine bağlı Akyurt, Fahriye, Güllüce, Hamidiye, Mesudiye, Şerefiye, Tokathan ve Yeniköy; Seyitgazi ilçesine bağlı Aksaklı, Değişören, Çukurağıl ve Yenikent; Sivrihisar ilçesine bağlı Karakaya, Ortaklar, Paşakadın ve Yaverören köyleri Kırım Tatarlarının yaşadığı köylerdir.

Bu köylerin önemli bir kısmı 19. yüzyılın sonlarında, bir bölümü de 20. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Bu köy-

lerin 12'sinde her ne kadar kurucu unsur Kırım Tatarları olsa da Kırım Tatar nüfusu bugün azınlıktadır. 5 köyde nüfusun hemen hemen yarısı; 22 köyde ise nüfusun çoğunluğu Kırım Tatarlarından oluşmaktadır. Kırım Tatar köylerinde çiftçilik yaygındır ve modern anlamda çiftçiliğin Kırım Tatarları tarafından geliştirildiği söylenmektedir. İnceleme altına aldığımız 39 köyün önemli bir kısmında geniş topraklarda modern çiftçilik yapılmaktadır. Eskişehir'in Alpu ilçesi hariç diğer ilçelerine bağlı Kırım Tatarı olarak kurulan köylerde, Tatar nüfusu büyük oranda azalmıştır. Diğer yandan köyden kente göçün etkisi köylerde yoğun olarak hissedilmiş, bu bağlamda köy nüfusları önemli oranda düşmüştür. Özellikle kış aylarında köylerde çok az kişi yaşamakta, diğerleri ise genelde Eskişehir merkeze gitmektedir. Örneğin derlemeler esnasında gittiğimiz Işıkören köyünde köyün imamı dışında sadece iki ailenin yaşadığı belirlenmiştir.

Göçün getirdiği birtakım ekonomik ve toplumsal sonuçlar, bazı Kırım Tatar köylerindeki arazilerin dışarıdan gelen diğer grupların eline geçmesiyle sonuçlanınca karma nüfus yapısı daha da belirgin hale gelmiştir. Kuruluşundan itibaren karışık olan köylerin yanında 1970'li yıllardan itibaren söz konusu köylere farklı grupların yerleşmeleriyle sonradan karışık nüfuslu hale gelen köyler de vardır. Örneğin Odunpazarı ilçesine bağlı Kireç köyü 1970'li yıllara kadar Tatar ve Çerkes nüfusun birlikte yaşadığı bir köyken daha sonra Ağrı'dan gelen Kürt ailelerin köye yerleşmesiyle nüfus dengesi değişmiştir. Bu köyde günümüzde 7 hane Tatar, 3 hane Çerkes ve 105 hane Kürt nüfus bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında Kırım Tatarlarının köylerde birlikte yaşadığı diğer gruplar, çoklukla Erzurum, Ağrı ve Diyarbakır'dan gelen Kürtler, Erzincan'dan gelerek bölgeye

yerleşmiş Türkmen ve Kürt Alevileri, Eskişehir'in yerli halkı olan Manavlar, Rumeli ve Kafkas muhacirleri, Elmadağ taraflarından gelen Yörükler ile Çerkeslerdir. Özellikle Kırım Tatarlarının azınlık olarak bulundukları köylerde Kırım Tatarcasının ortadan kalktığı, etno-kültürel belirleyicilerin yavaş yavaş yok olma sürecine girdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Alan çalışmasında gözlemlenen bir diğer husus ise Kırım Tatar Türkçesi konuşma oranının kuşaktan kuşağa gittikçe azalmasıdır. Örneğin; 25 yaşa kadar olan genç Kırım Tatar nüfusunun Kırım Tatar Türkçesini anlayabildikleri; ancak konuşamadıkları tespit edilmiştir.

Dernekleşme

Kırım Tatarlarına ait Türkiye'deki en eski derneklerden biri Eskişehir'de kurulmuştur. 1950'li yıllarda Emin Bektöre ve arkadaşlarının Türkiye'deki çalışmaları Kırım Tatar diasporasının oluşmasında öncülük etmiştir. Bektöre, çalışmalarını Romanya'da başlattığı Emel dergisiyle Türkiye'de de sürdürmüş, Türkiye'de Kırım Tatar halk müziğinin ve folklorunun canlandırılmasında büyük katkılar sunmuştur. Emin Bektöre'den sonra birçok Kırım Tatar aydını, Bektöre'yi takip etmiş ve dernekleşme yoluyla da bu çalışmalar daha sistemli bir hal almıştır. Bektöre'nin temelini attığı çalışmalar ve gelişen dünya konjonktürüne kolayca uyum sağlayan Kırım Tatar aydınları zamanla derneğin etkinlik alanlarını genişletmiş ve diasporanın gerekliliklerinden olan anavatanla bağların sürekliliği ve anavatanın restorasyonu için çok önemli çalışmalara imza atmışlardır. Özellikle Bolşevik yönetiminin yıkılmasından sonra dernek, etkinlik alanlarını kültürel boyuttan siyasal boyuta taşımayı da başarabilmiştir. Bu başarıyla birlikte dernek sığ bir sivil toplum örgütü olmaktan çıkıp bir diaspora örgütü haline gelmiştir. Dernek, yapmış olduğu çalışmalar ve örgütlen-

meler sayesinde zaman içerisinde birçok siyasal temsilci ve aktivist yetiştirerek diasporanın en önemli hedeflerinden birisini gerçekleştirmede önemli bir adım atmıştır. Böylece "Ak Topraklar"da kendilerini temsil eden ve uluslararası arenada haklarını rahatlıkla savunabilen bir güce ulaşmıştır.

Eskişehir'de kurulan dernek, özellikle Türk Dünyasının her bölgesinde çeşitli formlarla yapılan kuşak güreşinin Kırım Tatarlarına özgü olan ve "Kırım Tatar kuşak güreşi" adıyla bilinen tipinin yaşatılması, Kırım halk oyunlarının Türkiye'de canlandırılması, Tepreş'in daha geniş kapsamlı ve daha organize bir şekilde yapılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca dernek, Kırım Tatar kuşak güreşinin Türkiye'deki Geleneksel Spor Dalları Federasyonu'nda bir spor branşı olarak tescil edilmesini sağlamıştır.

Halen Eskişehir'de çalışmalarını sürdüren "Eskişehir Kırım Türkleri Kültür ve Spor Kulübü Derneği", 1972 yılında "Kırım Folklor Derneği" adıyla kurulmuştur. Daha sonra adı, "Eskişehir Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği" olarak değiştirilen derneğin kurucular kurulu şu kişilerden oluşmaktadır; Fahri Bektöre, Rıfat Aydoğmuş, Remzi Tınmazsoy, Vehbi Tınmazsoy, Sefa Ertoğlu, Kemal İşgördü, Salim Ersöz, Ali İhsan Yanarsoy, Münire Kovancısoy. Derneğin amacı, dernek tüzüğünde *"Türk kültür esasları dâhilinde Kırım tarihini, edebiyatını, musikisini, halk oyunlarını derlemek, işlemek, yaymak, gerek üyeler gerekse hemşerilerimiz arasında yardımlaşma sağlamak, muhtaç öğrencilere burs vermek, ayni ve maddi yardımlarda bulunmak ve koordinasyonu sağlamak"* olarak ifade edilmektedir. 2015 yılı itibariyle yaklaşık 3000 dernek üyesi bulunmaktadır. Ayrıca 90'lı yıllardan sonra diasporada dernekleşme çalışmaları hızlanmış ve Kırım Türkleri Derneği'nin yanı sıra Kırım Gelişim Vakfı,

bu vakfa bağlı EHKAD ve Eskişehir Nogay Türkleri Derneği kurulmuştur.

Eskişehir'de kurulan Kırım Türkleri Derneği Tepreş şenlikleri ile Kırım Tatarlarının birliktelik ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Ayrıca geleneksel bağlamda süregelen bir uygulama olmayan Tepreş şenlikleri dernek vasıtasıyla "gelenekselin canlandırılması" rolünü üstlenmektedir. Yine saha araştırması sırasında tespit edildiği üzere köylerde oynanmayan ve halk hafızasında silik bir imaj olarak kalmış durumdaki halk oyunlarından "kaytarma" oyunu dernek faaliyetleriyle şehirde canlandırılmakta ve yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Kent Kültürüne Katkıları

Eskişehir kent merkezinde yoğun bir şekilde yaşayan Kırım Tatar nüfusunun kent dokusuna etkileri bulunmaktadır. Bu amaçla yapılan saha çalışmasında Tatar kimliğini öne çıkaran birçok iş yeri (Çibörekçi, Tataroğlu Mantı, Kırım Kasabı vb.) tespit edilmiş ve kaynak kişiler iş yeri adı seçiminde "kültürel" kimliklerini ön plana çıkarmaya özen gösterdiklerini ifade etmiştir.

Eskişehir kent kimliğine özellikle mutfak kültürü açısından damgasını vuran Kırım Tatarları, kentte çoğunluk olmamakla birlikte siyasal ve sosyal alanda oldukça etkindir. Söz konusu grup, "Kırım Tatar Sürgün Anıtı", "İsmail Gaspıralı", "Mustafa Cemiloğlu", "Kırım" gibi mahalle, cadde, sokak, üst geçit ve anıt adlarıyla Eskişehir'e damgasını vurmuş, bu şehirde milletvekili ve belediye başkanları çıkarmıştır. Kırım Tatarlarının sivil toplum örgütlerinin Eskişehir'de oldukça etkin ve söz sahibi bir konumda oldukları söylenebilir.

Kırım Tatar topluluğunun aslında tekil bir kimlikten ibaret olmadığı, kendi aralarında aynı kökten gelseler bile Nogayları ve Alpu'da yaşayan Kırım Çingenelerini (bu topluluk kendini Kırım Tatarı olarak tanımlasa bile) ayrı biçimde tanımladıkları görülmüştür. Sözü edilen gruplardan Nogaylarla kız alıp verme son 30-40 yıla kadar söz konusu olmamış, sözü edilen diğer grupla ise bugün de kız alıp verme gerçekleşmemektedir. Yine evlilik gelenekleri açısından Kıpçak Türklerinde yaygın olan egzogami bugün de uygulanmakta, kendi aralarında akraba evliliği yapılmamaktadır. Hatta bu konuda görüşlerine başvurduğumuz kaynak kişiler, akraba evliliği yapan Yörük ve Türkmenleri bu açıdan ayıplamış ve ötekileştirmişlerdir.

Kırım Tatarları son 30 yıldır dış gruplarla evlilikler yapmaktadırlar. Kırım Tatarlarına özgü "cıyın" toplantıları egzogaminin sürdürülmesinde işlevsel bir özelliğe sahiptir. Dış köylerden gelen erkek ve kızlar, müstakbel eşleriyle bu toplantılarda tanışmaktadırlar. Kış günlerinde özellikle genç kızlar köyde yaşayan yakınlarına misafirliğe giderler, ev sahibi, köyün genç kızlarını evine davet eder, kızlar da darbuka, def çalarak eğlenirlermiş. Köyün caşları (genç erkekleri) da bu eğlenceye katılır, kızlarla erkekler karşılıklı şınlaşırlarmış. Bu arada tentene (pişmaniye) yaparlar, kurabiyeler pişirirler, hoşça vakit geçirirlermiş. Evlenmeyi düşünen gençler de bu sosyal ortamlarda birbirlerini görme ve tanıma fırsatı bulurlarmış. Bu toplantılarda yapılan şınlaşma, mani atma geleneğinin Kırım Tatarları arasındaki adıdır. "Cıyın" ve "şınlaşma" günümüzde artık yapılmamaktadır.

Saha araştırmasında yapılan gözlemlerden elde edilen diğer bir sonuç ise Kırım Tatar geleneksel halk kültürünün

bireysel uygulamalardan ziyade toplu ritüellerde yaşatılmaya çalışılmasıdır. Toplumsal bellekte yer alan hayatın geçiş dönemi ritüelleri (doğum, evlenme, ölüm) halk tarafından modernize edilerek yapılmaya özen gösterilmektedir. Örneğin; bebek doğduktan sonra mevlit okutmayla birlikte misafirlere ikram edilen "Bebek Göbetesi" geleneği zamanla yerini şehir merkezindeki Çibörek evlerinde yapılan mevlitlere bırakmaya başlamıştır. Yine düğünler şehir merkezinde yapılmaya başlanmış olsa dahi her Kırım Tatar düğünün başlangıcında seslendirilen "Siyt Osman Saray" adlı Kırım Tatar halk ezgisi adeta "diasporik bir marş" haline dönüştürülmüştür.

Eskişehir'de başka toplulukların yaşadığı köylerde evlerin yapım ve sıva malzemesiyle Kırım Tatar evlerinin yapım ve sıva malzemeleri arasında farklar vardır. Özellikle kerpiçten ev yapımı, kireçle badanalama gibi özellikler Kırım Tatar köy evlerinde dikkat çekmektedir. Geleneksel Kırım Tatar evi, "arzbar, aşgana, hamamlık, misafir evi, ayat" gibi bölümlerden oluşmaktadır ve genelde bu evler yatay uzunluğa sahiptir. Eskiden her evde kullanılmasına rağmen, değişen çağa ayak uyduramayan "peş" (bir çeşit şömine) yok olmaya yüz tutmuştur. Evlerde kullanılan peş; kerpiç, tuğla ve kiremit parçalarından yapılmaktadır. Peş, evin içinden bir odanın duvarına bitişik olarak yapıldığı gibi, dışarıda ayrı olarak da yapılmaktadır. Yakacak olarak saman kullanılan peşlerde hamur işleri yapılmaktadır. Bunlar, kışın da soba yerine kullanılmaktadır. Ayrıca bazı peşlere sıcak su elde etmek için bölümler eklenmiştir.

Kırım'daki yerleşik kültürün pek çok alet edevatını da beraberinde getiren Kırım Tatarları, pek çok tarım alet ve ekipmanının yanında, çöyün kazan (döküm tencere) ve kahve dövme taşlarını (dibek) Kırım Tatar medeniyetinin

orijinal malzemeleri olarak halen kullanmaktadır. Kırım yemek kültürüne ait bilinen "kalakay, katlama, sarı burma, tava lokum, cantık, kırde, çibörek, irmişik börek, kaşık börek, tabak börek" gibi hamur işleri mutfak kültürlerinin belirleyicilerinin başında gelmektedir.

Diaspora, Kültür ve Kimlik

Göçün çok yönlü ve dinamik doğası, bu alanda yapılan akademik çalışmaları disiplinlerarası bir hale getirmesi gerektiğini doğurmuş ve bu noktada folklor da kendi statik alanı dışına taşarak göçün kimlik oluşumundaki etkisini biçimlendirmiştir. Bu biçimlendirmeler, belli nedenlerle göç etmiş toplulukları anavatandan uzakta, yeni yaşam alanlarında otokton veya yerli halkların içinde diasporalarını oluşturmaya zorlamıştır. Bu oluşumla (diaspora) birlikte göç etmiş olan topluluk üyeleri, milli benliğini korumuş ve kültürel belleğini kendinden sonraki kuşaklara aktarabilmiştir. Bu, kimi topluluklarda din, kimi topluluklarda folklor, kimi topluluklarda da her ikisiyle birlikte olmuştur. Dinsel motivasyona dayanan Yahudi diasporasına bakıldığında diasporanın anavatan için ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu görülecektir. Çünkü diasporanın asıl amaçlarından biri milli kimliği korumanın ve anavatanla bağın sürmesi yanında anavatanın restorasyonudur. İşte Yahudi diasporası hem anavatanın restorasyonunu sağlayacak güce ulaşmış hem de 1948 yılında kendi devletini kurmuştur. Bunun yanı sıra belki de gözden kaçan en önemli başarısı ölü bir dil olan İbraniceyi diriltmesidir. Bu açıdan bakıldığında diasporanın kararlı ve planlı bir şekilde çalışması, zamanında ütopik olan hayallerin gerçekleşmesini, diaspora penceresinden distopik yaşam alanlarında anavatanın yeniden kurgulanmasını ve elde edilmesini ve ayrıca kimliğin en büyük taşıyıcısı olan dilin diriltilmesini sağlamıştır.

Kırım Tatarlarının sivil toplum örgütleri kendilerini bir "diaspora" olarak tanımlamış oldukları gerçeğinden hareketle diaspora tanımlarında bir esnemeye hatta yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü Kırım Tatarları, Safran ve Clifford gibi diaspora kuramcılarının klasik diaspora kriterlerine tam anlamıyla uymamakta; ancak sözü edilen topluluk kendi kimliğini diaspora üzerinden tanımlamaktadır. Çünkü, akademik dünyada diasporanın tanımları üzerine yapılan yeni tartışmalar, diaspora kavramının çok geniş bir alanı kapsadığı ve anavatandan dağılmaya yol açan koşulların dikkate alınmaması gerektiği, topluluk ile anavatan arasında fiziksel, kültürel ve duygusal bağların oluşup oluşmadığına bakılamayacağı noktalarına odaklanmıştır.

Dar bir hemşehricilik çıkarcılığına dayanan diasporik milliyetçiliğin de gözle görülür hale geldiği günümüz diasporalarında kitle iletişim araçları yoluyla icat edilen bir anavatan mitinden söz edilebilir. Anavatan hakkında kuşaktan kuşağa aktarılan söylenceler, diaspora öznesi tarafından yeniden işlenerek hayali vatanların oluşturulmasını sağlar. Kırım için üretilen söylenceler, daha çok ülkenin coğrafyası, verimli toprakları, yeşillikleri, denizi, 1878 yılında "Ak topraklara" yapılan göç ve 1944 yılında yaşanan sürgüne ilişkin kuşaktan kuşağa aktarılan anlatılardan ibarettir. Diasporada yeniden üretilen ve kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaştırılan bu söylenceler ve mitler, nostaljik cemaatlerin ya da diasporik toplulukların örgütlenme süreçlerini hızlandırmıştır. Anavatanın restorasyonuyla ilgili diasporik motivasyonun kaynağı, kitle iletişim araçları ve sivil toplum örgütleri yoluyla sunulan temsillerden bağımsız düşünülemez.

Diasporik milliyetçiliği pekiştiren bir başka olgu, etnokültürel ve etnik-folklorik temaların yüceltilmesi üzerine kurgulanmıştır. Kırım Tatarları arasında Kırım Hanlığının Osmanlı'nın mirasçısı olduğu söylemi, egzogami yoluyla evlilik geleneğinin günümüz tıbbi ve genetik sonuçları bakımından "doğruluğu", eğitime, bilime, rasyonaliteye çok önem verdikleri ve böylece halk hekimliği ve "batıl itikatlar" olarak nitelendirdikleri halk inançlarının topluluk arasında nadir görülmesi, topluluk kimliği ve etno-kültürel sınırları açısından "yüceltilen" olgulardır. Bu açıdan bakıldığında primordial bir etnik grup olmayan Kırım Tatarlarını diasporalaştıran bir başka etkenin yukarıdaki tespitlerin yanında örgütlenme sonucu anavatanla kurdukları bağlardır, denilebilir.

Yürütmüş olduğumuz projede, bugünün ve geçmişin sosyokültürel bağlamının bir araya getirilmeye çalışılması sonucunda, bu bakış açısının Kırım Tatarlarının geleneksel halk kültürünün sosyokültürel yaşam ve toplumsal yapılarının şekillenmesine ve sürdürülmesine olan etkilerini, başka bir deyişle sosyokültürel yaşam için bir model olma özelliğini anlamaya imkân tanıyacağı öngörülmüştür. Böylesi bir yaklaşım, aynı zamanda "mutfak kültürü", "festival ve şölenler", "halk inançları", "geçiş dönemi uygulamaları" gibi geleneksel topluluk kimliğinin tipik özelliklerini öne çıkarmada ve diasporik topluluğun SOKÜM eksenli belirleyicilerini kavramsallaştırmada etkili olacağı düşünülmüştür.

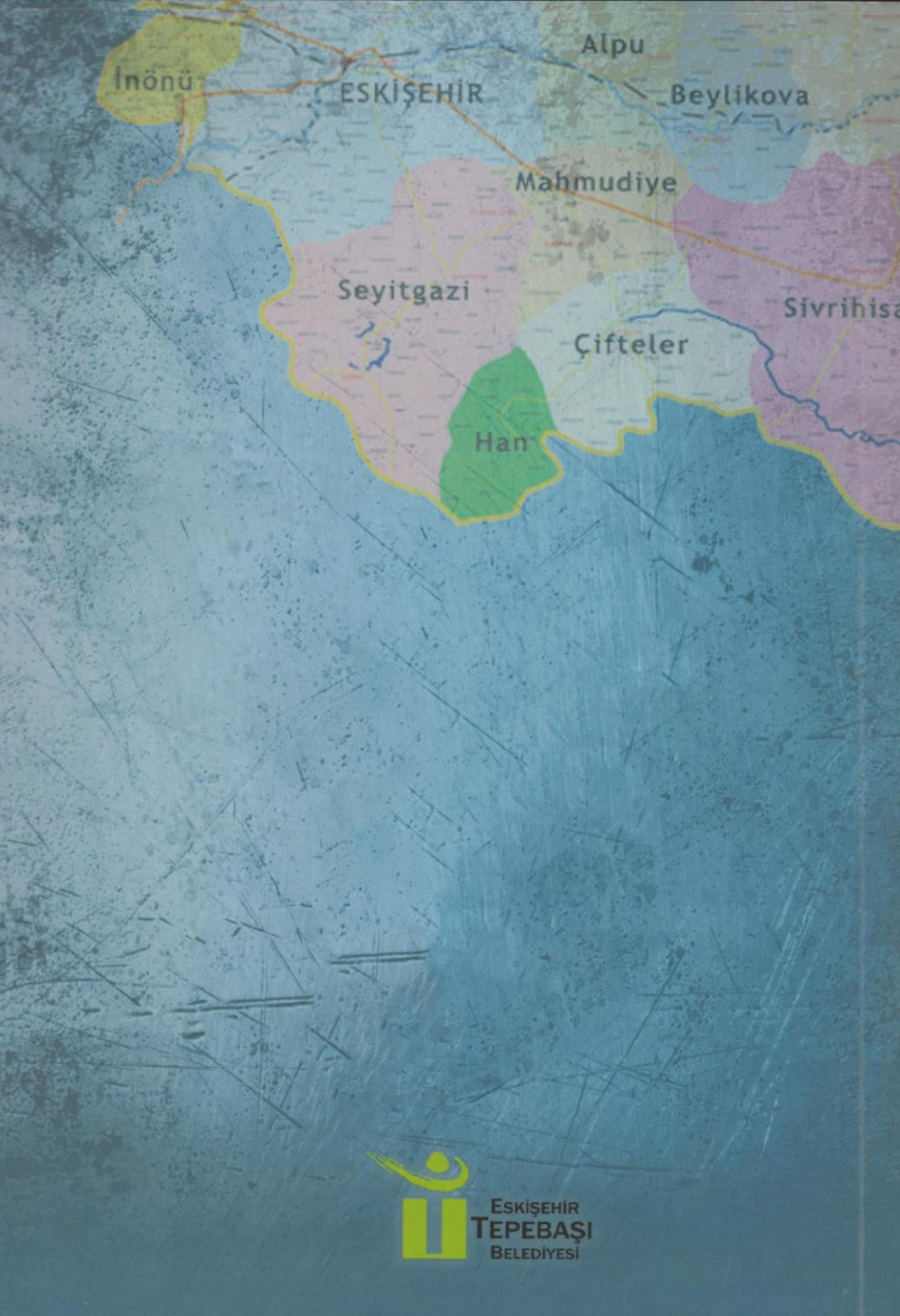
Sonuç

Modern dünyada çok hızlı bir şekilde tek tip yaşam tarzlarının küreselleşme tarafından dayatılması yerel kültürlerin korunması gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir. "Yerel kültürler" tanımının içine mutlak bir biçimde "dias-

porik topluluklar"ın da dâhil edilmesi gerekliliği, folklor çalışmaları açısından önem kazanmaktadır. "Yaşayan kültürel miras" olarak da adlandırılan somut olmayan kültürel miras, temel itibarıyla kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamalar, bilgiler, öğretiler ve beceriler bütünüdür. Kültürün yapı taşlarından biri olan somut olmayan kültürel miras toplu-luklar arasındaki bütünleşik bağların da oluşmasını sağlamaktadır. Tüm bunlar, toplulukların aidiyet ve devamlılık duygularını oluşturduğu gibi, toplulukların doğal ve sosyal çevreyle kaynaşmasını ve entegrasyonunu da meydana getirmektedir. Bu noktada Türkiye'deki Kırım Tatarlarına bir diasporik topluluk olarak bakıldığında kendilerine ait kültürel miraslarının hem topluluk içinde aidiyet ve devamlılık duygusunu sağladığı hem de anavatanla bağların sürdürülmesinin önünü açtığı görülmüştür. Kısacası, diaspora kimliğini pekiştiren unsurların başında topluluğun somut olmayan kültürel mirası gelmektedir, denilebilir.

Türkiye'de şimdiye kadar yapılan SOKÜM çalışmaları, ağırlıklı olarak iller bazında gerçekleşmiş (Ankara, Bursa, Eskişehir vb.) ve bu çalışmalar illerin özerk kimlik birikimlerinin toplu bir kataloglamasını yapmaktan öteye geçememiştir. Bu projenin bitiminde ortaya çıkacağı öngörülen sonuçları yukarıda sözü edilen diğer akademik sonuçlardan ayıracak nokta, SOKÜM bağlamında diasporik topluluklarda kültür taşıyıcılarının diaspora kültürünü ne şekilde yaşattığı, değişim ve dönüşümünün senkronik ve diyakronik olarak yaşatma biçimleri ve kültürel mirasın anavatandan geliş sürecinde ve yerleşilen topraklarda ne ölçüde yaşatıldığı ile entegrasyon sürecinde bu mirasın katkılarının ne olduğu üzerine bir perspektif ve kavramsallaştırma geliştirecek olmasıdır.

Sonuç olarak şu söylenebilir ki; Eskişehir'de diğer topluluklarla bir arada yaşayan Kırım Tatarları, diaspora topluluğu özelliklerini belirli bir tipoloji üzerinden taşısalar da içe kapalı bir yapısal hiyerarşiye sahip değillerdir. Diğer toplulukların kendileri hakkında üretmiş oldukları stereotipler ve ön-yargılar, birlikte yaşama kültürünün gelişmesiyle zamanla yok olmuş ve böylece "kaynaşmış" ulus-devletin "yurttaşları" haline gelmişlerdir. Bu bağlamda, Kırım Tatarlarındaki toplumsal ve yapısal dönüşümün geleneksel halk kültürü üzerinde de birtakım etkilerinin olacağı tahmin edilmektedir.

ESKİŞEHİR
TEPEBAŞI
BELEDİYESİ